

Dr. Sándor Judit—Dr. Karbuczky Imre:

Az idegenforgalmi területfejlesztési koncepciók I.

Az idegenforgalom fellendülésével, hazai súlyának dinamikus növekedésével párhuzamosan mindjobban előtérbe kerültek e progresszív folyamat területi kérdései is. *A turizmus léte ui. elsősorban ott meghatározó, ahol annak keresletkielégítése történik.* Nyilvánvaló, hogy ez nálunk is a vonzerők megléte, összefüggő halmozódása révén determinálva, az egyes térségekben eltérő keresleti intenzitással erősödött fel, amit kínálatkövetéssel, azaz a fogadófeltételek differenciált fejlesztésével, bővítésével is egyre tervszerűbben, tudatosan is honorálni kellett.

Az idegenforgalmi piac kellőbb területi összhangjának megteremtése, az allokációs problémák, feszültségek feloldása, mérséklése, az ebeni törekvések befolyásolt irányítása, ösztönzése stb. mindjobban igényelték a területi folyamatok, kölcsönhatások megismerését és a továbblépés során történő figyelembevételét. A 70-es évek elején hozott felső szintű területi nézőpontú határozatok, állásfoglalások általában és az idegenforgalmat is célzóan, ehhez előírt, megalapozott követelményeket is adtak. Az ezeknek való mind teljesebb megfelelés, amit a turizmus belső összefüggései, hatásai is sürgettek, *egyre kiterjedőbb és következetesebb területfeltáró, elemző és javaslattevő munkát igényelt.*

Mindez pedig eleve megnövelte az üdülőkörzetekben történő gondolkodást és vizsgálódást.

Az ország természetföldrajzi adottságai, az idegenforgalmi vonzerőket is mérlegelve, egységes, zárt jellegű, tájegységek lehatárolását azonban csak a Balaton és a Velencei-tó parti övezetét illetően tették egyértelműen lehetővé. A gazdaságföldrajz hazai művelői, miközben ugyan még további térségeket is felruháztak (jogosan) idegenforgalmi szerepkörrel, nem adtak átfogó mérlegelés melletti turisztikai tájegységi minősítést, besorolást. *E feladat „intézményesítve” a VÁTI kezébe került, s művelése, a területi vizsgálódások szükségességét felismerve, a BKI-nál ún. alapkutatásként is megjelent.* Ezek során együttműködés is kiépült, *aminek „végterméke” a 80-as évek elején, 27 tájegység mellett, a KSH—T—STAR (területi) adatrendszerébe is beépült.*

Az ezen egységes szemléletű területlehatárolás, felosztás melletti munkálkodás azonban a következő feladatok során kellő következetességgel nem folytatódtott. A VÁTI — változó számú, de végül is — 26, míg a T—STAR-ra építve a BKI már a 27 üdülőkörzettel, térséggel dolgozott úgy azonban, hogy a vizsgált térségek közelálló vagy lazább átfedést csak 11 körzetnél mutattak fel, s természetesen a 4 kiemelt-nél egyezőek voltak. (A besorolt települések köre a VÁTI-nál kb. 1,5-szeresét teszi ki a T—STAR-éhoz képest.)

Az egységes szemlélet melletti munkálkodás igénye azonban továbbra is fennállt, sőt erősödött. Az

ismeretek átfogó kutatásokkal, korszerűsödő módszerekkel történő kiszélesedése, elmélyülése pedig azt is *reálissá tette, hogy a műszaki-gazdasági szemléletű és az idegenforgalmi nézőpontú metodikák közelítésével — némi kompromisszummal ugyan, de — a területlehatárolások egységesítése is megtörténjen.* *Tanulmányunk a körzetesítés folyamatának áttekintése mellett, alapvetően ennek eredményét kívánja közreadni.*

Az új üdülőkörzeti besorolás javaslata a VÁTI szakembereinek véleményére is támaszkodva olyan, amely az eddigi munkák szintézisével kidolgozva reális, mindkét nézőpontból mérlegelő és kellően megalapozott. *Az ÉVM és a KeM egyetértése mellett a KSH illetékes főosztályai készek a T—STAR új besorolás szerinti átállítására és jövőbeni mind bővebb adatkörű működtetésére.* Mindez együttvéve olyan pozitív mederbe terelheti a turisztikai területi feladatok kezelését, amelynek talaján nemcsak az egyetértés előnyei, hanem az elmélyültebb és eredményesebb munkálkodás feltételei is biztosíthatók.

A javaslatot az előzmények, az idők során megtett lépések és problémák felvázolásával összekötve, két részben adjuk közre.

AZ IDEGENFORGALMI TERÜLETI VIZSGÁLATOK FŐBB ÁLLOMÁSAI, EREDMÉNYEI

Területfejlesztés — idegenforgalom

A szocialista építés, a gazdasági fejlődés előrehaladásával hazánkban is *egyre inkább előtérbe kerültek a fejlesztések regionális kérdései.* Ezek a területi különbségekből adódó előnyök kiaknázását és a feszültségek felszámolásának lehetőségeit egyaránt célozták.

Mindezek fontosságát felismerve, hangsúlyt kaptak a területfejlesztési politika kérdései. *A Politikai Bizottság ehhez 1970-ben áttekintette társadalmi-gazdasági fejlődésünk területi vonatkozásait, beindított egy olyan munkafolyamatot, amely azóta jelentős eredményeket hozott, és amely a területfejlesztési politikában lényegében két fundamentális célt szolgált: a gazdaságpolitikai és a társadalompolitikai követelmények figyelembevételét.*

A PB határozatában foglaltak megvalósítása céljából *a Kormány 1971-ben több intézkedést hozott.* Így az 1006/1971. (III. 16.) sz. Kormányhatározat a területfejlesztés irányelveit fejtette ki. *Kimondta, hogy:*

„A területfejlesztési politika a társadalom- és a gazdaságpolitika szerves része. A területfejlesztés alábbi kettős célját egyidejűleg kell érvényesíteni a tervezésben és a tervek megvalósításában:

- biztosítsa a népgazdaság és az egyes területek erőforrásainak hatékony hasznosítását, a településhálózat korszerűbbé és racionálisabbá tételét;
- a területek foglalkoztatottsági és termelékenységési, valamint a települések ellátottsági színvonalának közelítésével mérsékelje az egyes területek népességének anyagi és kulturális színvonalában meglévő különbségeket.

Az egyes területek gazdasági fejlettségi szintjének közelítése hosszú ideig tartó történelmi folyamat. A népgazdasági tervezés feladata, hogy a területek egyensúlyának tartós megbontása, egyes körzetek jelentősebb elmaradása az ország többi területétől ne jöhessen létre, illetve a jelenlegi lényeges különbségek fokozatosan mérséklődjenek.”

Az ipari fejlesztések primátusának biztosítása mellett a határozat rámutatott a szolgáltatási, a közlekedési és más ágazatok területfejlesztő jelentőségére is. A területfejlesztés társadalompolitikai célkitűzései című fejezete pedig külön pontot szentelt az idegenforgalommal kapcsolatos teendőknek is. A Kormányhatározat II/3. pontja kimondta:

„A bel- és külföldi idegenforgalom gyors ütemű növekedése a területfejlesztés elé új feladatokat állít. Az e területeken jelenleg fennálló feszültségek csökkentése és az új igények kielégítése érdekében folytatódják az idegenforgalmi adottságokkal, vonzerővel rendelkező területek, települések feltárására és jellegüknek megfelelő idegenforgalmi célú fejlesztése, továbbá természeti, műemléki, építészeti értékeinek megőrzése.

- A külföldi idegenforgalom fejlesztését célzó beruházásokat elsősorban a legjobb adottságú területekre — mindenekelőtt a fővárosba, a Balatonra, néhány gyógyhatású üdülő- és fürdőhelyre — kell biztosítani. A határállomások és az idegenforgalom átmenő útvonalai mentén fekvő létesítményhálózat fejlesztése szükséges.
- A főváros és az erősen urbanizálódó körzetek közelében fel kell tárni és ki kell fejleszteni azokat a területeket, amelyek adottságaik révén a városi lakosság hétfégi pihenési és turisztikai igényeinek kielégítésére alkalmasak.
- Az idegenforgalmi jellegű települések, körzetek kiszolgáló és ellátó létesítményeit oly módon szükséges fejleszteni, hogy azok képessé váljanak az idényszerűségből adódó, valamint az állandóan ott tartózkodó népesség igényeinek kulturált kielégítésére.”

Mindezek mellett már e határozat is nyomatékosan foglalkozott a természeti környezet védelmével, amely az idegenforgalom célkitűzéseinek megvalósítását is elősegíti. II/4. pontjában kimondta, hogy a területfejlesztési célkitűzéseink meghatározása, illetve azok végrehajtása során:

- „... — az új beruházások, létesítmények telepítési helyének megválasztásánál a környezetvédelmi szempontok a jövőben fokozottabban érvényesüljenek;
- különböző intézkedésekkel (gazdasági, jogi stb.) el kell érni, hogy a jelentősebben károsodott és az ártalmaktól nagyobb mér-

tékben veszélyeztetett területek helyzete javuljon;

- az alkalmazásra kerülő új technológiák elégték ki a környezetvédelem követelményeit is.”

Az 1007/1971. (III. 16.) számú határozat pedig, amely az országos településfejlesztési koncepciót rögzítette, kimondta:

„... Annak érdekében, hogy a településhálózat minél hatékonyabban szolgálhassa a termelőerők racionális területi elhelyezését és a lakosság növekvő színvonalú kulturált ellátását, a Kormány az ország településhálózatának fejlesztési koncepcióját az alábbiakban állapítja meg.

I/1. A koncepció célja, hogy elősegítse olyan településhálózat kialakítását, mely

- megfelel a termelőerők célszerű, távlati elhelyezkedésének,
- elősegíti a lakossági ellátás előfeltételeinek biztosítását;
- egymáshoz közelíti az azonos szerepkörű települések ellátási színvonalát;
- mérsékli a különböző szerepkörű központok és településkategóriák (különös tekintettel a város és falu) életkörülményeiben meglévő túlzott különbségeket,
- orientálja a különböző szintű intézmények telepítését, illetve kialakítását;
- biztosítja a lakosság részére megfelelő életfeltételek teremtésével az urbanizációs ártalmaktól mentesített pihenést;
- lehetővé teszi az országos műszaki hálózatoknak (közlekedés, energia-, vízellátás stb. rendszereknek) a településhálózattal összehangolt fejlesztését;
- biztosítja, hogy a lakóhelyekről a munkahelyek minél rövidebb idő alatt, minél kevesebb költséggel legyenek megközelíthetők.”

A 2006/1971. (III. 17.) sz. Kormányhatározat az előzőekkel összhangban már a területi tervezésről és a tervek rendszeréről is döntött. Kimondta, hogy a hosszú távú területfejlesztési tervek és a műszaki-fizikai területrendezési tervek készítői között hatékony együttműködés szükséges.

A turizmus nemcsak világszerte, hanem ekkorra már hazánkban is tömegjelenséggé vált. Mennyiségi növekedése és minőségi differenciálódása sok szempontból új helyzetet teremtett, számos feszültségforrást hozott létre. Az idegenforgalmi vonzástényezők, a közlekedés-földrajzi fekvés és a fogadóképesség mennyisége és minősége által meghatározott kínálat és a jelentkező kereslet között azonban nem alakult ki az összhang hazánkban.

Az előnyös adottságok kihasználására és a felmerülő problémák feloldására az idegenforgalom célszerű fejlesztési irányainak kijelölésével az idézett határozatok előtti évtizedekben sokrétű és szerteágazó alapozó üdülőterületi tervezés folyt. E tervek azonban különállóan, különböző mélységben, nem egységes tartalommal, léptékben stb. készültek. Ezért az idegenforgalom területi tervezésének és fejlesztésének fontosságát, s a tennivalók sajátos vonásait is felismerve, a regionális tervezések e téren — a népgazdaság egyéb ágazataiban foganatosított területi feladatokkal egy időben — folyamatosan napi-

rendre kerültek. Ezek során elkészültek a legértékesebb üdülőkörzetek ún. regionális rendezési tervei és határozatok születtek. *Így pl.:*

- 1958-ban kidolgozták a Balaton környék regionális rendezési tervét, amelyet az 1023/1963. (IX. 21.) sz. Kormányhatározat jóváhagyott. A terv alapján 1969-ben elkészült a Balaton központi fejlesztési programja, amelyet az 1043/1969. (XII. 29.) sz. Kormányhatározat jóváhagyott;
- 1961-ben kidolgozták a Dunakanyar regionális rendezési tervét, amelyet az 1016/1963. (V. 1.) sz. Kormányhatározat jóváhagyott;
- 1967-ben elkészült a Nyugat-Dunántúl regionális rendezési terve, amelyet az 1030/1967. (IX. 17.) és a 2051/1967. (IX. 17.) sz. Kormányhatározat jóváhagyott;
- 1969-re rendelkezésre állt a Velencei-tó és környéke regionális rendezési terve, amelyet az 1009/1969. (III. 28.) sz. Kormányhatározat jóváhagyott. A terv alapján 1971-ben központi fejlesztési program is készült, amelyet az 1001/1971. (I. 19.) sz. Kormányhatározat hagyott jóvá;
- 1969-ben készült el a Mátra—Bükk regionális rendezési terve, amelyet az 1026/1971. (VI. 22.) sz. Kormányhatározat jóváhagyott;
- 1972-ben a Közép-Tisza-vidéki körzet regionális rendezési terve is készen állt, amelyet az 1040/1972. (X. 8.) sz. MT határozat jóváhagyott;
- 1973-ra kidolgozásra került a Ráckevei-Duna-ág regionális rendezési terve, amelyet az 1043/1973. (XII. 5.) sz. MT határozat hagyott jóvá.

A felsoroltakon túl fejlesztési programok készültek a Soroksári (Ráckevei) Duna-ágra és a Közép-Tisza-vidéki üdülőtérületre, továbbá regionális rendezési tervek Zemplén, Bakony és Mecsek térségére.

Mindezen idegenforgalmi régiók tervszerű fejlesztéséhez további „zöld utat” biztosítottak az előzőekben már ismerttetett 1971. év tavaszán hozott Kormányhatározatokban foglaltak is.

Időközben a regionális terveket kiegészítő, korszerűsítő kormányhatározatok és programjavaslatok is napvilágot láttak. *Így az idegenforgalom területi feladatait kiemelt fejlesztési program szerint végezték már:*

- a Balaton térségében,
- a Dunakanyarban,
- a Velencei-tónál, valamint
- a Mátra—Bükk területén.

Ennek ellenére még a kiemelt területek fejlesztései nem voltak zökkenőmentesek. A kereslet-kínálat közötti általában jellemző ellentmondások, a fogadási feltételek terén meglévő elégtelenségek konzerválódtak. Az e területek felé megnyilvánuló érdeklődés ui. olyan nagymértékű volt, hogy ezek szinte beleropantak a feladatok súlyosságába. Tény pl., hogy a Balaton befogadóképességét maximálták, de a kereslet más területeken való levezetésére nem történtek számottevő területfejlesztő lépések. Így itt már rövid időn belül jóval túlhaladta az egyszerre megjelenő idegenforgalmi népesség nagysága az ezredfordulóra prognosztizáltat.

A 70-es évek előtti idegenforgalmi fejlesztésekre általában az is jellemző volt, hogy *nem jött létre megfelelő összhang az elvi döntések, a határozatok és*

azok konkrét megvalósításai között. Az elv és a gyakorlat ilyen ellentétes irányú mozgása az eszközök szétforgácsolásához, a spontaneitás fenntartásához vezetett és ez céljaink tervszerű megvalósítását eleve akadályozta.

Emellett a mind jobban „*felfedezett*” további térségeink sem a tervszerű és a fokozatos *kínálatfejlesztés révén kerültek be az idegenforgalom vérkeringésébe.* Kínálatuk többnyire messze elmaradt a dinamikus növekvő kereslet mögött. A nem kellő tervszerűség eredménye volt, hogy időszakonként és területenként *csupán* — egyébként többnyire hatékony, de csak utólagos — *tűzoltó munkákra kerülhetett sor* (pl. gyors fejlesztési programok). Ezek a feladatok a végleges megoldást helyenként ugyan elodázhatták, de a késleltetés több helyütt maradandó károsodást, egyben gazdasági veszteséget is okozott.

A kiemelten kezelt kivételével *még nem történt meg az idegenforgalmi régiók átfogóbb, körültekintő lehatárolása.* Ez pedig pl. azzal járt, hogy a 18/1968. (V. 23.) sz. MÉM—ÉVM rendelet értelmében a nagyüzemileg nem hasznosított földterületeket a kívánatosnál több helyen és nagyobb számban parcellázták, zárt kerteket, nyaralótelkeket létrehozva. Ezáltal üdülési funkció céljára a kívánatosnál és az ökológiailag elviselhetőnél nagyobb területeket foglaltak el. Ezért egyes területekre, azok felkészülte nélkül nagy tömegek váratlan beözönlése volt a jellemző. (Ez pedig sajnálatos módon az idegenforgalmilag legfrekvenciáltabb, legértékesebb területeinket is érintette.)

Az első hosszú távra szóló, 1972-ben elfogadott BkM idegenforgalmi koncepció tett ugyan javaslatot egyes turisztikai területek fejlesztésére, de ez inkább figyelemkeltő általánosságokat tartalmazott. Ezek röviden *a következőkben összegezhetők:*

- Budapest és környékének (Dunakanyar) továbbra is primátusa van,
- a Balaton a zsúfoltság enyhítése céljából kiemelt, de forgalmát az országos átlagnál alacsonyabban prognosztizálta, s a tömegek fogadására nem nevezett meg új tájegységeket,
- felhívta a figyelmet a Dunántúl sajátos értékeire, ilyen vonatkozásban e régióknak nagyobb szerepkört szánt az idegenforgalom levezetésében,
- kívánatosnak tartotta az Északi-hegyvidék téli üdülési lehetőségeinek jobb kihasználását és
- rámutatott az Alföld jelentős potenciális — kereseti és kínálati oldalról egyaránt jelentkező — tartalékaira, annak hasznosítására.

E munka tehát még nem vehette figyelembe Magyarország területének idegenforgalmi tájegységekre való beosztását, ill. az ilyen irányú fejlesztések megvalósítását célzó konkrét javaslatot. Így *csupán nagy összefüggésekben utalt a területi tennivalókra, ami azonban már így is egy jelentős előrelépés volt.*

A tájegységek alapján történő munkálkodás elterjedése

Az idegenforgalom szempontjainak átfogó területi figyelembevételét elsőként az 1978. évi Országos Településhálózat Fejlesztési Terv, illetve Koncepció

(OTK) szolgálta. Ez 23 üdülési területet határolt le, valamint figyelembe vette — a több-kevesebb idegenforgalmi vonzású — nemzeti parkokat és a jelentősebb tájvédelmi körzeteket is.

Az OTK tájegységei:

1. Balaton és közvetlen környéke
  2. Dunakanyar
  3. Nyugat-Dunántúl
  4. Velencei-tó és környéke
  5. Mátra—Bükk
  6. Aggteleki karszt
  7. Zemplén-hegység
  8. Hortobágy
  9. Mecsek
  10. Bakony
  11. Vértes—Gerecse
  12. Budai hegyvidék
  13. Ráckevei Duna-ág
  14. Alsó-Duna
  15. Cserhát
  16. Medves—Karanacs
  17. Közép-Tisza-vidék
  18. Köröszug
  19. Villányi-hegység
  20. Alsó-Tisza-vidék
  21. Szanazug
  22. Szigetköz
  23. Őrség
- továbbá a Kiskunsági és a Hortobágyi Nemzeti Park, a badacsonyi, a tihanyi és a mártélyi tájvédelmi körzetek, valamint a barcsi ősbőrökás.

Az üdülőkörzeteket átfogóbban az ország területén tehát először az OTK határolta le. Az „üdülőkörzet” elnevezés bekerült a szakmai köztudatba.

Markánsan itt fogalmazódott meg először, hogy az üdülésre alkalmas területek elsődlegességet kell kapjanak más népgazdasági ágazatok területi igényével szemben. E munka ui. feladatának tekintette, hogy javaslatot tegyen az ország üdülésre alkalmas területei (települései) kijelölésére és egyben megóvására is.

Az OTK megállapította, hogy az ország üdülési adottságai tájegységenként, területileg elszórtan jelennek meg. Ahol az adottságok tömörülnek, ott üdülőkörzetek alakulnak ki, illetve kialakulásukkal lehet számolni. Az így számításba vehető 23 üdülőkörzet közül azonban még csak hat volt ún. „működő” körzet. Ezek: a Balaton, a Velencei-tó, a Duna-kanyar, a Ráckevei Duna-ág, a Mátra—Bükk és a Nyugat-Dunántúl egyes részei.

Ezeknek a körzeteknek a fejlődését a regionális rendezési tervek, majd az ezeket jóváhagyó kormányhatározatok, illetve fejlesztési programok segítették elő. A többiekénél, ahol ez nem történt meg, ott a fejlesztések a teljes körzetre nem terjedtek ki és kifejezetten turisztikai jellegük csak esetenként volt. Így a legtöbb körzet felkészültsége, színvonala a fogadókészséget korlátozta, adottságaik nem váltak kihasználttá, vonzásuk számos esetben kis körre korlátozódott.

A VÁTI által javasolt és a fentebb említett, az OTK-ban szereplő körzethatárolás — szükséges korrekciókkal ugyan, de — az idegenforgalom terü-

leti fejlesztési feladatainak megvalósításához az egyik legcélravezetőbb kiindulási alap lett. Hiányossága volt viszont az, hogy az idegenforgalom csupán mint a területre jellemző tevékenységek kiegészítője jött még számításban. Így annak szempontjai óhatatlanul háttérbe kerültek. Mégis ez a területi felosztás már kellően tükrözte a turisztikai adottságokat, lehetőségeket és kívánalmakat egyaránt.

Ezt és így mérlegelte a BKI kutató kollektívája is, amikor „Az idegenforgalom távlati országos területfejlesztési koncepciójához javasolt vizsgálati területkör és mutatószám-rendszer” c. tanulmányában — amelyet alap kutatásként végzett — 24 idegenforgalmi tájegység körülhatárolására tett javaslatot 1979-ben. E körzetek — a hasonlóság ellenére — bizonyos eltéréseket, újszerűséget is mutattak. Teljes egyezőség volt a rendeletileg érintett tájegységeknél. A többi körzetenél inkább bővebb volt a VÁTI-énál, mivel:

- újabb területeket is javaslatba hozott (pl. Zalai dombság, Nyírség);
- nagyobb agglomerátumokban gondolkodott, az egymáshoz közeli körzeteket összevonta és a közbeeső településeket is bekapcsolta (pl. Mecsek—Villány, Cserhát—Karanacs);
- egyes körzeteknél az azok közelében fekvő frekventált településeket is az adott körzethez kapcsolta (pl. Komárom);
- de a VÁTI körzeteiből egynéhány idegenforgalmi szempontból jelentéktelen települést leválasztott (pl. Balmazújváros).

A tanulmány megállapította, hogy az idegenforgalmi tájegységeket annak figyelembevételével kell megvonni és kezelni, miszerint:

- a szóba jöhető területek idegenforgalmi hasznosítása a jövőben sem ütközhet korlátokba;
- a kereslet területigénye egyre bővül, tágul és ezáltal dekoncentrációt igényel annak kielégíthetősége;
- a motorizáció további térhódítása folytán a relatíve távoli tájak viszonylagos hátrányos megközelíthetősége lényegében megszűnik;
- differenciálódik a kereslet, amely a sajátos, ma még másodrangú vonzásadottságú helyek irányába is mind számottevőbb igényt jelent;
- az összetett vonzerő adottság növeli a vonzásintenzitást, így a komplex igénykielégítés hatékonyabban oldható meg;
- egyes tájegységek látogatottsága hamar eléri a telítettséget, ami objektíve is további területek kínálati szerepnövelését igényli;
- a már funkcionáló, illetve a célszerűen kívánatos területi összetartozás, annak követelményei és előnyei mind jobban érvényesüljenek.

Alapvető feladat volt ehhez, hogy az ország egésze alapján számbavételre kerüljenek mindazon helységek, amelyek idegenforgalmi vonzerővel, illetve fogadófeltétellel rendelkeznek. (Az OTK ui. ezt a vizsgálatot még mellőzte.)

A települések kiemelése az adottságok felleltározása mellett az idegenforgalmi szerepkör és jelleg alapján az alábbi összevont szempontok, ismérvek szerint történt:

- üdülésre alkalmasság,
- sportolási lehetőség,
- kulturális nevezetesség,
- természeti adottság,

- gyógytényező,
- gazdasági, politikai jelentőség,
- idegenforgalmi szálláshelykínálat és
- határátkelés.

A települések kiválasztása nemcsak az aktív, hanem a potenciális idegenforgalmi szerepkörre is tekintettel volt, de — az idő függvényében is vizsgálódva — csak az ezredforduló után aktivizálhatóktól eltekintett. A körzetek kialakításánál — a vonzástényezők területi tagozódása mellett — a szóhajóhető települések besorolása mérlegelte, illetve figyelembe vette:

- a már kialakult, rendeletileg is körülhatárolt idegenforgalmi tájegységek tekintetében a megfelelő kormányhatározatokat (Balaton, Dunakanyar, Nyugat-Dunántúl, Mátra—Bükk, Velencei-tó);
- a körzetesítésben már kialakult gyakorlatot (VÁTI üdülőkörzetei);
- a BKI témához kapcsolódó korábbi kutatásait (területi tervezés módszertana, vonzerótanulmány, Debrecen — Hajdúszoboszló — Hortobágy, Mátra—Bükk, Duna mente, Csongrád megye idegenforgalom-fejlesztési koncepciói);
- az idegenforgalmi vonzerőket ismertető kiadványok értékelő megállapításait;
- a gyógy- és termásvizek idegenforgalmi hasznosításának vizsgálati anyagait, valamint
- a területek összefüggéseit; jellemző szempontok szerinti összetartozását, illetve összekapcsolhatóságát.

1. táblázat

A BKI által 1979-ben javasolt körzetek alapvető idegenforgalmi jellege

Sorszám	Körzet	Idegenforgalmi jelleg (területi karakter)
1.	Szigetköz	víz, tranzit, határ
2.	Vértesszent-Gerecse	víz, hegy, tranzit, határ
3.	Nyugat-Dunántúl	hegy, gyógy, történelmi, arborétum, tranzit, határ
4.	Órség	hegy, népi, tranzit, határ
5.	Zalai dombság	hegy, népi
6.	Bakony	hegy, történelmi, arborétum
7.	Balaton	víz, gyógy, hegy
8.	Dunakanyar	víz, hegy, gyógy, történelmi, tranzit, határ
9.	Budai hegyvidék	hegy
10.	Velencei-tó	víz, tranzit
11.	Ráckeve	víz, történelmi
12.	Mecsek—Villány	hegy, történelmi, gyógy, tranzit, határ
13.	Tolna—Mohács	víz, népi, történelmi, természeti ritkaság, tranzit, határ
14.	Cserhát—Karancs	hegy, népi, határ
15.	Alsó-Duna	víz, népi, történelmi
16.	Mátra—Bükk	hegy, gyógy, történelmi, tranzit
17.	Aggtelek	hegy, gyógy, víz, határ
18.	Zemplén	hegy, történelmi, gyógy, tranzit, határ
19.	Nyírség	gyógy, történelmi, arborétum, határ
20.	Közép-Tiszavidék	víz, gyógy, tranzit
21.	Hortobágy	gyógy, természeti ritkaság, történelmi, tranzit
22.	Köröszög	víz, gyógy, népi, természeti ritkaság, tranzit
23.	Alsó-Tisza	víz, gyógy, történelmi, népi, természeti ritkaság, tranzit, határ
24.	Szanazug	gyógy, víz, természeti ritkaság, tranzit

Mindezek alapján az akkori BKI-javaslat 24 idegenforgalmi körzettel, ezek vonzó településeivel, továbbá 34 körzetbe nem sorolt település kiemelésével foglalt állást. Így összesen 930 helységet vett számba:

- 24 körzetbe sorolva 895 települést,
- Budapestet és
- a körzeten kívüli 34 települést.

E körzeteket, azok idegenforgalmi arculatát az 1. táblázat mutatja be.

A tanulmány javaslatot adott az idegenforgalmi tájegységek statisztikai kiadványának, „adatbank”-jának létrehozására is. Ehhez idegenforgalmi minősítő mutatószámrendszert dolgozott ki. Rögzítette, hogy mindez olyan újszerű információkat nyújtana a területekért, illetve az idegenforgalomért felelős szerveknek, amelyre támaszkodva tervszerűbbé, átgondoltabbá tehető a tennivalók feltárása, az idegenforgalmi munka irányítása. Ezért időszakonkénti rendszeres megjelentetését is ajánlotta már.

Többirányú hasznosítás céljából e tanulmány első ízben megbecsülte a területi kereslet nagyságát, tájegységi eloszlását, és annak relációs, valamint a tartózkodás jellege szerinti összetételét. (Erre alapozva ezen információ hasznosítására később már rendszeresen sor került.)

A tanulmány összefoglaló értékelésében a részvizsgálatok alapján felállította a tájegységek relatív sorrendiségét. Ez akkor az élenjárók tekintetében a következő képet mutatta:

1. — Balaton
- 2—3. — Dunakanyar
— Mátra—Bükk
4. — Nyugat-Dunántúl
5. — Velencei-tó
6. — Hortobágy
7. — Mecsek—Villány
- 8—9. — Alsó-Tisza
— Ráckeve

A tanulmány zárszavában kitért a kutatás folytatásának szükségességére, ehhez az idegenforgalom felelőseinek koordinációs feladataira. Deklarálta, hogy e kutatás céljához konzisztensen kapcsolódó vizsgálat területének és mutatószám-rendszerének előzőekben javasolt köre, megfelelő idegenforgalmi szemléletű közgazdasági elemző és kiegészítő szakértői munka révén megalapozottá teheti azt, hogy kialakítsuk, kidolgozzuk az ország átfogó idegenforgalmi területfejlesztési koncepcióját, amely tartalmazza:

- a területek idegenforgalmi karakterét;
- az egyes régiók, területek súlyát az ország idegenforgalmi keresletében és kínálatában;
- a kiemelő területek kereslet-kínálati összhangját javító tennivalókat;
- a területek rangsorát a fejlesztések időbeni ütemezése tekintetében és
- az e területeken belüli tennivalók sorrendiségét, azok mértékét.

Kifejtette annak szükségességét, hogy e munkában az alapvető érdekelttségű szervezeteknek hatékonyan részt kell venni. A BKI, mint kezdeményező, előzetesen nemcsak a generál kutatószerv koordinációs feladatát vállalta, hanem azon munkálatok elvégzését is, amelyek több szerv, szakember véleményének álláspontjának szintézise révén oldhatók csak meg. Kifejtette, hogy a kutatás folytatásához mint felhasználók, szellemi, illetve anyagi segítséget kell adjanak az idegenforgalom irányításában és tervezésében részt vevő főhatóságok, szervezetek egyaránt. *Már ekkor egyértelmű volt, hogy a feladat csak széles körű koordinációval, a résztvevők szoros együttműködésével végezhető el* — a tennivalók egymásra építése és időbeni ütemezése alapján.

E munka folyamatának következő láncszemét a javasolt területkör és mutatószám-rendszer célorientált megvitatásában, szükséges módosításában és véglegesítésében jelölte meg, mivel *a kutatás további menete lényegében az alábbiakat igényli:*

- az idegenforgalmi adatbanki kiadvány szerkesztése, közreadása, egyben rendszeresíthetőségének tisztázása;
- a kiválasztott területek helyzetelemzésének, összehasonlításának elvégzése, idegenforgalmi szerepének a kereslet-kínálat és ezek összhangja alapján történő meghatározása,
- az idegenforgalmi területfejlesztési koncepció javaslat kidolgozása, közreadása.

A kínálat egyre tervszerűbbé váló javítása ellenére *e törekvést eleve szorgalmazta az, hogy az országosan kibontakozó tömeges üdülési igény, a külföldi turisták hasonló célzattal fokozódó magyarországi kereslete mindjobban kiélezte és területi vonatkozásaiban is felszínre hozta turisztikai kínálatunk elégtelenségét, allokációs problémáit.* A kínálati oldal hiányosságai és az ezáltal keletkezett feszültségek már ekkor jelentősek, sokrétűek voltak. *Halaszthatatlanul szükségessé vált ezért is a már funkcionáló üdülőtérületek és az új, az arra alkalmas körzetek lehetőségeinek további tervszerű feltárása és az ezzel konzisztens tennivalók kidolgozása.* Ezt a munkát a piaci összhanghiány, az üdülőkörzeti tervek elszigeteltsége és a várható jelentős keresletfelfutás egyaránt kiemelt, soros területfejlesztési lépéssé avatta.

Mindezek és a felvázolt fejlődési folyamatok mérlegelése révén az MT 3241/1979. (VI. 20.) sz. határozata az Országos Üdülőtérületi Terv (OÜTT) elkészítésével a területfeltáró és elemző munkák elvégzését is — 1982. december 31-i határidővel — előírta. Az OÜTT kidolgozásával az ÉVM a VÁTI-t bízta meg. A terv programjában felvázolt célok és feladatok megoldásában pedig *célravezetőnek látszott, hogy az érintett intézményhálózat bevonásával egy szélesebb körű együttműködés jöjjön létre. Így vált a munka részesévé a BKI is.*

Az ezt dokumentáló tanulmány* előljáróban leszögezte, hogy a jövőben messzemenően kerülni kell a spontaneitást, *tudatosan élni kell a különféle kormányrendeletek által biztosított területfejlesztési le-*

hetőségekkel, illetve az azokban rögzítetteket következetesen végre kell hajtani.

Kínálati adottságaink ismeretében, valamint a VÁTI-nál kialakított területfejlesztési elképzelésekben megfogalmazottakkal való azonosulás jegyében, továbbá az e témában elért kutatási eredmények, s azok korrekciója alapján *a BKI akkor 26 idegenforgalmi tájegység kialakítását, illetve differenciált, nagyvállalati fejlesztését tartotta reálisnak (2. táblázat).*

E javaslatba hozott területkör, illetve azok településeinek többsége már többirányú és összetételében változatos turisztikai szerepkört töltött be. Természetesen a 26 körzet lehatárolásánál a tájegységekbe jó néhány olyan település is bekerült, amelyek akkor sem, de előreláthatóan a jövőben sem töltenek be idegenforgalmi funkciót. Így ezek jelenlététől (csaknem 400 település) a vizsgálatok teljes mértékben eltekintettek.

Így a mérlegelt adottságok mellett mintegy 1000 település turisztikai szerepét vizsgálva és a jelentékteleneket közülük kiszűrve, *ekkor a BKI arra az eredményre jutott, hogy hazánkban — természetesen Budapest mellett — 619 település rendelkezik kellően értékelhető turisztikai vonzással, funkcióval.* (Ez az ország területének mintegy negyedrészt, míg a népességszámnak 1/3-át ölelte fel. A városok lakóinak több mint 2/5-ét, területüknek pedig 2/3-át érintette.) *Közülük a 26 körzetbe 567 került besorolásra.*

A kedvező, vagy egyedi természetföldrajzi (pl. Bugac-puszta), klimatikus és egyéb vonzó tényezők (termásvíz-előfordulás), az agglomerációk indukálta sajátos igények, továbbá a főbb idegenforgalmi folyosókhoz való közelség és egyes települések határátelvási funkciója reálissá és egyben továbbra is *szükségessé tették a tájegységekhez nem kapcsolható idegenforgalmi települések (27 község és 25 város) vizsgálatát is.*

A vonzásadottságok elkülönítő, ugyanakkor homogén csoportokba sorolt összegező vizsgálati módszerének ekkor kidolgozott metodikájával megoldódott már az objektívebb mérés ténye. Ezzel lehetővé vált, hogy az egyes települések relatív helyzetén keresztül a tájegységek ugyancsak relatív vonzásadottsága minősítésre kerüljön. E módszerrel vált bemutathatóvá az is, hogy tájegységeink adottságai milyen elemekből tevődnek össze.

Az OÜTT előzetes célkitűzéseivel összhangban, a fejlesztési prioritások megadása mellett, *a tanulmány javaslatot tett további tájegységi kiemelésekre, és 15 körzet relatív sorrendjét is felállította.* A tájegységek szerepköre, látogatottsága és vizsgált főbb fogadófeltételei alapján arra az — egyébként nem újkeletű — összegező megállapításra jutott, hogy tájegységeink többsége még az akkori követelményeknek sem felelt meg, az addigi — egyébként nem lebecsülendő, de a területi nézőpontot többnyire nélkülöző — fejlesztési erőfeszítéseink eredményei ellenére sem. A már kiemelt, s a jövőben e kategóriába átsorolható, illetve átsorolandó tájegységeink sem voltak olyan kiépítettségűek, mint azt a követelmények igényelték. Erre alapozva megállapította, ha a gazdasági, a hatékonysági elvárásoknak az idegenforgalom szövevényes kapcsolatait, igényeit szinkronba hozva meg akarunk felelni, akkor *megfelelő koncepcióra alapoz-*

* Magyarország és üdülésre alkalmas tájegységeinek vonzásjellege, alapvető keresleti és kínálati helyzete (1981).

zott területfejlesztési programot kell közreadni és megvalósítani. Ehhez pedig olyan további munkafeltételeket is meg kell teremteni, amelyek egyrészt a feltáró vizsgálatokban és következtetések megfogalmazásában lehetővé teszik az érdekelt szervezetek együttműködését, másrészt olyan részletes információs bázist kell folyamatosan működtetni, amely ehhez a meglévőnél lényegesen kiterjedtebb, részletesebb és naprakészebb, s így jó, hozzáférhető eligazítást nyújt.

Kifejtette, hogy a fogadófeltételek területi fejlesztésénél, az OÜTT — majdani — megállapításainak megfelelően, több tekintetben is előre kell lépniük, így:

- arra alapozva komplex, az országot átfogó területfejlesztési koncepciót kell kidolgozni;

- ehhez biztosítani kell az érdekelt ágazatok, szervek, vállalatok munkájának javuló összhangját;
- bővíteni kell a kiemelt területek körét és rangsorolni azokat fontosság szerint;
- ezekre építve tervekben kell rögzíteni a fejlesztések sorrendjét és időbeni ütemezését a komplex, összehangolt, minden tekintetben arányosságra és egyensúlyra törekvő tevékenység érdekében;
- el kell érni, hogy a településkörnyéki turizmus is megfelelő kínálattal, lényegében korlát nélküli közegbe kerüljön.

A tanulmányt a VÁTI elfogadta, főbb megállapításait hasznosította, de saját tájegységi besorolását ehhez nem igazította.